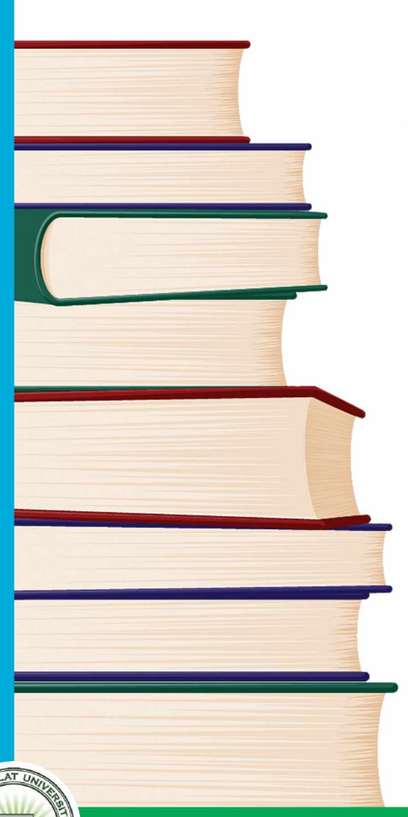
ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2024 / № 5

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 5

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 19.10.2020
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV, iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Kurbanazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 19.10.2020
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 19.10.2020
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ЁҚУБОВ ШАРИФ МУҚИМОВИЧ
Шоир қадами етган манзиллар 7

YODGOROV SHAMSIDDIN ABDURAIMOVICH
Diniy matnlarni teolingvistik jihatdan
tadqiq qilish metodologiyasi (Qur'oni Karim misolida) 10

TURDIQULOV SHERZOD DUMINOVICH
Lingvomadaniy kodlarni aniqlashda kult omili
(Surxondaryo teotoponimlari misolida) 14

KURBANAZAROVA NARGIS SHODIYEVNA
Qo'ng'irot etnonimining shajaraviy tarkibiga oid ayrim onomastik tahlillar 17

NADIM MUHAMMAD HUMAYUN
Etnorealiyalarning milliy etnografik leksikada aks etishi
(Afg'oniston o'zbeklari misolida) 20

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Shaxsh nutqi voqelanishida areal ta'sir 23

RAJABOV FERUZ UMARQULOVICH
Folklor onomastikasi va uning terminologiyasi 27

TURDIMURODOV SIROJIDDIN ESHQOBILOVICH
Nom (ot) bildiruvchi evfemik birliklarning ma'no turlari 30

MUMINOVA NILUFAR ABDURAHMONOVNA
"Temurnoma" asaridagi antroponimlarning tarixiy-etimologik qatlamlari 33

ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA
Konsept inson ruhiy holatining ifodalanishida asosiy lingvokognitiv unsur 36

SAMIYEVA SURAYYO ORIPOVNA
O'zbek va tojik tillarida evfemizmlar va ularning sinonim so'zlar bilan aloqasi 39

NE'MATOVA YULDUZ
Ayrim tabiiy-geografik oykonimlarning leksik-semantik xususiyatlari xususida
(Namangan viloyati oykonimlari misolida) 43

MADAMIOVA RA'NO YUSUPBAYEVNA
Qoraqalpog'iston dialektal arealining leksik xususiyatlari 46

AMINI AZIZ AHMAD
Shimoliy Afg'oniston o'zbek shevalarida
dehqonchilik mahsulotlari nomlarining ifodalanishi 50

МУНДАРИЖА

QULTO‘RAYEVA SARVINOZ BAHODIR QIZI
O‘zbek tilshunosligida toponimik tadqiqotlar talqini 52

SARIYEVA ZAMIRA
Structural features of possessive pronouns in indonesian language 56

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Синтаксис гендерной лексики в русском языке....58

JALILOVA MUXLISA ZAFARJON QIZI
O‘zbek tili Toyloq shevasining leksik qatlamlari 61

ADABIYOTSHUNOSLIK

АТАНИЯЗОВА МУБОРАК АБДУЛЛАЕВНА
Искандар образи Олим Шарафиддинов талқинида....64

АЛИМОВ ПАРДА
Тарихга бир назар....67

BOBOJANOV ALISHER
YULDOSHEV DILMUROD
Tanqid va badiiy ijod: adabiy jarayondagi o‘zaro munosabatlar 72

TA’LIM

RAXMATULLAYEVA SHAXODAT ZIYOTOVNA
OROMOVA NAFOSAT JO‘RAYEVNA
Adabiy ta’limda nazariy ma’lumotlar –
badiiy matn mazmunini anglashning asosiy vositasi sifatida....76

РЎЗИҚУЛ МУСТАФОҚУЛОВ
Профессор Бекпўлат Умурқуловнинг ижодий фаолиятига бир назар 80

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 5
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

ШОИР ҚАДАМИ ЕТГАН МАНЗИЛЛАР

Ёқубов Шариф Муқимович,
Термиз давлат университети доценти,
филология фанлари номзоди

Навоийнинг таржимайи ҳолидан биламизки, у 1464 (баъзи олимлар 1462 йилдан, баъзилар 1465 йил дейишади) йилдан 1469 йилнинг март, апрел ойларигача Самарқандда бўлган. Бироқ Алишер Навоий шу йиллар ичида доим узлуксиз Самарқандда бўлмасдан, "Бу ердан бирор муносабат билан кетишга тўғри келганда ҳам, яна кўпинча Ҳиротга эмас, Самарқанднинг ўзига қайтар экан"[1]. Бу фикрни З.М. Бобурнинг *"Мир Алишер Навоий Ҳиридан Самарқандга келган фурсатлар Аҳмад Ҳожибек била бўлур эди"*[2] деган фикри ҳам тасдиқлайди. Юқоридагилардан кўриниб турибдики, шоир Самарқандда муқим яшамасдан, баъзан кетиб ҳам турган. Баъзан Хуросонга, баъзан бошқа вилоятларга қадам ранжида қилган. Шундай экан, Навоий Самарқанддан Хуросонга томон ўтаётганда ёки Хуросондан Самарқандга томон юрганда "Жанубий Ўзбекистон, хусусан Сурхон воҳаси карвон йўллари орқали ҳаракат қилган"[3]. Чунки ўша даврда энг хавфсиз йўл Сурхон воҳасидан ўтган йўл эди.

Алишер Навоий ёшлигидан бирга ўсган дўсти Ҳусайн Бойқаро билан улуғ орзулар билан яшаган. Бу дўстлик уларни бир умр бирлаштириб турган. Ҳусайн ёшлик пайтларидан тахтга эга бўлиш учун кураш майдонига чиқди. "Алишернинг бутун оиласи бу курашда Ҳусайн тарафида эдилар. Шубҳасиз, ўша пайтда мактабдаги ўқишини эндигина тугатган ёш Алишер ҳам бу масалада Ҳусайннинг содиқ иттифоқчиси бўлган. Улар бир умр дўст, сафдош ва ҳаммаслак бўлган[4]."

Атоқли олим Иззат Султоновнинг хабар беришича, Алишер Навоий Самарқандда турганида ҳам Ҳусайн Бойқаро билан алоқасини узмаган. Унинг илтимоси билан баъзи бир топшириқларини ҳам бажариб турган. Шоирнинг хатлари ва ёзишмаларини ўзида жам қилган насрий усулда ёзилган "Муншаот" асаридаги 9-хат алоҳида эътиборлидир. Бу хат бир қатор олимларнинг фикрига кўра, шоир Самарқандда эканида, Ҳусайн Бойқарога ёзилган. Бу хатда "Ҳусайн Бойқаронинг ҳаёти ва ишларидан хабардор турганини, унинг муҳим ишларига бевосита иштирок этганини, унга маслаҳатлар билан ёрдам беришни ва ҳатто тахт олишга фаол рағбатлантириб борганини, ўз дўстининг охирида ғалабага эришувига астойдил ишонганини бу хатдан фаҳмлаб олиш қийин эмас"[5]. Ушбу хатда "...бу ҳақирни (мени) баъзи маслаҳатлар учун ким, ул ҳазратнинг маслаҳати дағи анинг заминидадур, агарчи иккаласи маслаҳат уқдур, Хуросон вилоятиға юборилди. (Самарқанддан бўлса керак , албатта)...". Юқоридаги хатнинг мазмунидан англашиладики, Ҳусайн Бойқаро Навоийни Самарқанддан махсус топшириқ билан Хуросонга юборган. Бироқ, шоир бу ишнинг уддасидан чиқолмаганлиги туфайли ушбу хатни ёзиб, Ҳусайн Бойқарога соғлиқ, омонлик тилаб, "Мақсуд гули очилмоғининг имкони йўқлиги"ни, шошилишнинг эса фойдасиз эканлигини баён қилади. Хатда қадрдон дўсти Ҳусайнни юпатиш, кўнглини кўтаришга интилиб, унга "кишвару мулк Ҳисорининг фатҳин насиб қилиш"ини тилайди. Дўстининг ҳукмига бир неча маснавийни юборади. Шеърнинг камчиликларига боқмай "мулоҳаза қилгайлар", дейди. Хатда келтирилган қуйидаги маснавийни ўқиймиз:

Ўн икки буржлуқ гардун Ҳисори,
Ҳаводис тошидин жо бўлса ори,

Сипоҳинг кўк сипоҳи узра ҳоким,
Ҳисори Шодмондин кам десун ким,

Мусаллам зотинга кишварстонлиғ,
Ҳисори давлат узра шодмонлиғ[6].

[1] Иззат Султон. Навоийнинг қалб дафтари. –Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги бадий адабиёт нашриёти, 1969. – Б. 195.

[2] Бобур Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома. –Тошкент: Фан, 1960. – Б.77.

[3] Эргаш Умаров. Карвон йўлларида унинг излари. // "Совет Ўзбекистони" газетаси, 1991 й. 9 февраль.

[4] Азиз Қаюмов. Дилкушо такрор ва руҳафзо ашъорлар. – Тошкент: Шарқ, 2014. – Б. 192, 195.

[5] Иззат Султон. Навоийнинг қалб дафтари. –Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги бадий адабиёт нашриёти, 1969. – Б. 210.

[6] Алишер Навоий. 13 – том. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1966. – Б. 99.

Асосий фикр қаратилган *Ҳисори Шодмон* атамаси фикримизни жалб қилади: Ҳисори Шодмон қаер? Нега шоир унга ишора қилаяпти? Нега айнан шоир Ҳусайн Бойқаро қўшинларини Ҳисори Шодмон сипоҳлари билан таққослайди? Бир қатор тарихий китобларни варақлаймиз, уларда бу атама йўқ. Навоий асарлари юзасидан тузилган бир неча луғатларда ҳам бу номга изоҳ берилмаган. Амир Темур қаламига мансуб "Темур тузуклари" китобида ушбу атамани қайта - қайта ўқиймиз. Қадимий Сурхон ва Термиз тупроғида қайта - қайта от суриб, кучга тўлган Жаҳонгирга макон бўлган Сурхон юртининг шарқий қисм ерлари боболаримиз буюк фотиҳ Амир Темур ва Алишер Навоий даврида *Ҳисори Шодмон* деб аталганини билиб оламиз. Навоий асарларида бу атама бир неча бор ишлатилган.

Ҳисори Шодмон атамаси "Темур тузук"ларида қуйидагича ифодаланади: "Яна амир қилдимки, ўнбоши, юзбоши ва мингбошилардан қай бири душман сафини бузиб ўз қаршисидаги аскар фавжини синдирса юзбоши бўлса, уни бирон мамлакат ҳукмдори этсинлар. Бунга мисол шулки, юзбоши Барлос Баҳодир Тўхтамишхон билан бўлган урушда ёв лашкари билан юзма-юз тўқнашиб, душман қўшинини синдирди. Уни Ҳисори Шодмон мамлакатига ҳоким этиб тайинладим". ("Темур тузуклари") Ушбу варақда Ҳисори Шодмонга қуйидагича изоҳ берилади: "Ҳисори Шодмон – Қадимги Сағониён (Чағониён) вилоятининг XIV-XV асрлардаги номи"[1]. Чағониён мамлакати эса бизнинг қадимги юртимиз Сурхондарё тупроғига тўғри келади. Академик Б.О.Қодиров ва заҳматкаш адабиётшунос олим Б.Х.Муртозаевнинг "Чағониён адабиёти" китобида қуйидаги маълумотлар юқоридаги фикримизга янада аниқлик киритади. "Чағониён амирлиги сарҳадлари кенг бўлиб, унинг ҳудудларига Бойсуну Дарбанд, жанубдан Жарқўрғондан юқори туманлар, шарқдан Боботоғ этакларигача чўзилган заминлар киради. Умумвоҳа Чағониён номи билан юритилган; Қадимги Сурхон дарёси еса Чағонруд дейилган. Чағониён ва Чағонруд номлари қадимги Сак элатининг номи ила ҳамоҳангликни касб етади[2].

Юқоридагилардан Ҳисори Шодмон билан Чағониён бўлак-бўлак мамлакатларми екан деган савол туғилади-ю лекин айрим тарихий китобларни ўқисак, фикримизга ойдинлик киритилади. "Баҳр ал-асрор" ("Сирлар денгизи") асарининг муаллифи Маҳмуд ибн Вали (XVII аср) қуйидагиларни ёзади: "Сағониён (Чағониён) Мовароуннаҳрнинг катта вилоятларидан... Термизнинг шимолида бўлиб Кеш ва Самарқанднинг жанубида жойлашган. Жайҳунга қуйиладиган кўпчилик дарёлар шу вилоят ичидан оқади, уни Чағониён ҳам дейишади. Ҳозирда у Ҳисор номи билан машҳур, чунки унинг маркази Ҳисори Шодмон шаҳри. Шундай бир мустаҳкам қальаки, у тоғнинг энг баландида қурилган[3]", уларнинг барчаси шимолий Сурхон тупроғининг салмоқли бир қисми эканлигини кўрсатади.

Ҳисори Шодмон аслида Тожикистон Республикасидаги Ҳисор шаҳрининг қадимги номи бўлиб, Султон Абусаиднинг иккинчи ўғли Султон Маҳмуд мамлакатининг пойтахти эди. Унинг мамлакати ҳам ана шу ном билан аталган. Чунки топонимикада ном англатган объектнинг кенгайиш ҳодисаси кенг тарқалган[4]. Бугунги кунда ҳам Жарқўрғон, Денов, Шеробод, Шаҳрисабз, Наманган, Яккабоғ шаҳарлари номлари ушбу туманларнинг ҳам номи ҳисобланади. Шоир яшаган ўн бешинчи аср шароитида ҳам вилоятлар, бекликлар ва мулкликлар ана шундай номлар билан аталган. Шу туфайли Бўрибой Аҳмедов томонидан нашрга тайёрланган "Темур тузуклари" китобининг 83-бетида қадимда Сурхондарё тупроғи ҳам Ҳисори Шодмон деб аталганлиги ҳақидаги изоҳ бежиз эмас.

Юқоридаги маснавийда *Ҳисори Шодмон* атамасининг ишлатилиши, Ҳусайн Бойқаро қўшинларини Ҳисори Шодмон билан таққосланишининг асосий сабаби ҳам Алишернинг шу юрт (Сурхон воҳаси) орқали юрганини далил сифатида кўрсатиш билан, иккинчидан, бу юртнинг мустаҳкам истеҳком эканлигини Ҳусайн Бойқарога ишора қилади. Шеърнинг давомидаги "Ҳисори давлат узра шодмонлиғ" мисраси Хуросонда битмаган ишнинг, беклар ва фуқаролар орасидаги осойишталикка ишора эмасми? - деган фикр ҳам туғилади. Кўринадики, Навоий бу хатни Хуросондан қайтганда йўл-йўлакай қадимги Сурхон – Ҳисори Шодмон таассуротлари асосида ёзган бўлиши, "давлат узра осойишталик" қадим юртимизга таалуқли бўлиши ҳам мумкин.

Агар Ҳисори Шодмон юрти беклари ва амирзодалари қўллаб-қувватласа, Ҳиротдан бир оз узоқда ва айни вақтда кутилмаганда Хуросон марказига катта ҳарбий юриш уюштириш имконига эга бўлган Сурхон воҳасида ҳам ўзига хайрихоҳ кучларни қўлга киритишни кўзлаган бўлиши ҳам эҳтимолдан ҳоли эмас[1]. Шоир хатнинг давомида

[1] Темур тузуклари. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991. – Б. 82.

[2] Қодиров Б., Муртазаев Б. Чағониён адабиёти. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2002. – Б.11.

[3] Маҳмуд ибн Вали. Море тайн. Пер.с персид. – Ташкент: Фан, 1977. – С.168.

[4] Ёқубов Ш. Топонимларнинг муҳим бир хусусияти // Филологик тадқиқотдар: тил, адабиёт, таълим. 2023. 12-сон. – Б. 40-44.

ўйлаган фикрларининг амалга ошмоғи учун имкони йўқлигини дўстига жуда сирли равишда тушунтиришга ҳаракат қилади. Ҳар қандай ишни рўёбга чиқариш учун, албатта, имконият бўлиши зарур. Ҳар бир иш вақти – соати билан амалга оширилади. Бажариш мумкин бўлмаган ишни рўёбга чиқариш учун шошилмаслик лозим. Ушбу фикрни ифодалаш мақсадида қуйидаги шеърни келтиради:

Агар юз қатла булбул чексун афғон,
Баҳор бўлмай гул очилмоқ на имкон.
Агар оламни тутсун шому дайжур,
Тонг отмай кун чиқормоқ кимга мақдур.

Шоир жуда чиройли ўхшатиш орқали ўз фикрини баён қилади. Гул ишқида булбул қанча хониш қилмасин, фиғон қилмасин, баҳор келмай гул очилмаслиги каби тонг отмай қоп-қоронғу тунда кун чиқармоқ ҳеч кимнинг қўлидан келмаслигини таъкидлайди. Яна бир маснавийсида ҳар қандай гавҳару дурлар сақланадиган хазинанинг ҳам темирдан ясалган калити мавжуд бўлиб, темир қулфнинг калити топилса, у шоҳу гадога бир хил имконият яратгани сингари маълум муддат кутиш лозимлигини баён этади. Бу билан дўсти Ҳусайнга вазиятни ҳолисона тушунтиради.

Алишер Навоий Самарқандда яшаган йиллари ўз юрти Хуросондан келган кишилар билан алоқасини узмади. Улар билан учрашиб, она шаҳри Ҳиротда бўлаётган воқеалардан воқиф бўлиб турди. Хуросондан келган яхши-ёмон хабарларни эшитиб гоҳ хурсанд бўлса, гоҳ баъзи воқеалардан дили сиёҳ бўлди. Ўша даврда Самарқандга келиб қолган хуросонлик ватандошлари билан ҳам бот-бот учрашиб турар, ватанларида бўлаётган воқеалардан мумкин қадар хабар топишга интилар эди. Навоийнинг бу даврда ҳам ҳар вақтдагидек мутолаа қилиш, ўз билимини ошириш, самарқандлик алломаларнинг сабоғини олиш асосий вазифасига айланиб қолган эди. Шоир Самарқандда яшаган кезлари жуда кўп қаламкашлар билан фикр алмашди, баҳслар олиб борди. Билими, ўткир зеҳни, хотираси, тинимсиз мутолаа қилиши билан устозлари ва дўстлари, мактабдошларининг ҳурматига сазовор бўлди.

Rezyume. Мақолада Алишер Навоийнинг ”Муншаот” асаридаги 9-хати таҳлил қилинган. Кўпчилик олимларнинг фикрига қараганда шоир бу хатни Хуросондан Самарқандга қайтиш таассуротлари асосида ёзган. Таҳлил давомида шоирнинг Сурхон ва Qашқадарё карвон йўллари орқали ҳаракат қилганига ишора қилувчи манбалар ҳам аниқланган.

Resume. In the article analyzed is the 9th letter of Alisher Navoi’s work “Munshaot”. According to most scholars, the poet wrote this letter based on his impressions of returning from Khurasan to Samarkand. During the analysis, sources indicating that the poet moved through the Surkhan and Kashkadarya caravan routes were also identified.

Резюме. В статье анализируется 9-е письмо произведения Алишера Навои “Муншаот”. По мнению большинства ученых, это письмо поэт написал на основе своих впечатлений от возвращения из Хорасана в Самарканд. В ходе анализа также были выявлены источники, указывающие на то, что поэт передвигался по Сурханскому и Кашкадарьинскому караванным путям.

[1] Қодиров Б., Ёқубов Ш. Алишер Навоий Сурхондарёда бўлганми? // “Сурхон тонги” газетаси, 1993 й. 3-март.